

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ*

Επίκ.Καθηγητή Ψυχοπαιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Κρήτης

Ειδικού Παρέδρου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Εισαγωγικά

Ο όρος "προσαρμογή" χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τη Βιολογία, για να δηλώσει τη διαδικασία συμμόρφωσης των οργανισμών στο φυσικό περιβάλλον (1). Ως έννοια της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής, ωστόσο, αναφέρεται στο καθολικό ανθρώπινο φαινόμενο της ψυχολογικής προσαρμοστικότητας του ατόμου, της τάσης, δηλαδή, και της ικανότητάς του να εξοικειώνεται και να εναρμονίζεται δυναμικά και δημιουργικά προς κάθε αλλαγή του κοινωνικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος (2). Πρόκειται για την "ευρυθμία" και "εναρμολογία", κατά την ορολογία του Πλάτωνα (Πρωτ. 326B), που επέρχεται με την εξισορρόπηση των ψυχοφυσικών αναγκών και των περιβαλλοντικών απαιτήσεων (3).

Ειδικότερα η *ψυχολογική προσαρμογή* του παιδιού στο σχολείο έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και έρευνας της Ψυχοπαιδαγωγικής Επιστήμης, προκειμένου να δοθεί απάντηση σε βασικά ερωτήματα που θέτει η σχολική αγωγή, ιδιαίτερα στις κρίσιμες μεταβατικές φάσεις, όταν, δηλαδή, το παιδί εισάγεται στο νηπιαγωγείο ή στο δημοτικό σχολείο, όταν προάγεται σε μια ανώτερη τάξη, όταν *αλλάζει* σχολείο (4) ή όταν μεταβαίνει από μια εκπαιδευτική βαθμίδα στην επόμενη (5).

Ως *ψυχολογική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο* ορίζεται το σύνολο των ψυχολογικών διεργασιών και αντιδράσεων που εκδηλώνει το νήπιο, όταν στην ηλικία των 3-4 ετών εισάγεται για πρώτη φορά στο νηπιαγωγείο. Στην ίδια έννοια περιλαμβάνεται και η παιδαγωγική διαδικασία, με την οποία υποβοηθείται το παιδί να

1* Επιστημονική ανακοίνωση στο 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας που οργάνωσαν ο Τομέας Ψυχολογίας, Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και η Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, στην Πανεπιστημιούπολη, Πάρισα, 29 Μαΐου - 2 Ιουνίου 1991.

ξεπεράσει τις ψυχοκοινωνικές και γνωστικές του δυσκολίες που αντιμετωπίζει στη φάση αυτή και να ενταχθεί ψυχολογικά στην κοινότητα του νηπιαγωγείου.

Σκοπός της μελέτης της μεταβατικής αυτής φάσης είναι να διαπιστωθούν οι συναισθηματικές και κοινωνικές αντιδράσεις των παιδιών, να επισημανθούν οι ψυχολογικές δυσκολίες τους, να διερευνηθούν οι πιο πρόσφορες παιδαγωγικές διαδικασίες και να εξασφαλιστούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, για να επιτευχθεί μια καλή αρχή στις σχέσεις του παιδιού με το σχολείο, καθώς και οι συνθήκες που θα ευνοήσουν στη συνέχεια την περαιτέρω ψυχοφυσική ανάπτυξή του μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και τις οργανωμένες αναπτυξιακές και μαθησιακές δραστηριότητες στο νέο αυτό περιβάλλον.

Η προβληματική της παρούσας έρευνας και σχετική βιβλιογραφία

Όπως συμβαίνει σε κάθε μεγάλη αλλαγή περιβάλλοντος, έτσι και η είσοδος στο νηπιαγωγείο υποθέτουμε ότι προβάλλει σοβαρές προσαρμοστικές απαιτήσεις και προκαλεί έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις, προβληματικές ίσως σε ορισμένες περιπτώσεις παιδιών. Η αλλαγή αυτή γίνεται σε μια πρώιμη ηλικία, όταν το νήπιο συνδέεται ακόμη με ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς προσκόλλησης με την οικογένεια, ιδιαίτερα με τη μητέρα του. Το περιβάλλον, εξάλλου, του νηπιαγωγείου είναι εντελώς διαφορετικό από εκείνο του σπιτιού, τόσο από πλευράς χώρου, αντικειμένων και δραστηριοτήτων, όσο και από την πλευρά των προσώπων και των διαπροσωπικών σχέσεων. Στο νηπιαγωγείο το παιδί καλείται να ενταχθεί, για πρώτη φορά, σε μια νέα κοινότητα ατόμων, πολυπληθέστερη, με διαφορετική σύνθεση, οργάνωση και δομή, με νέες μορφές ζωής και απασχόλησης και διαφορετικούς κανόνες λειτουργίας. Σε μια περίοδο που η ψυχοκοινωνική, η συναισθηματική, η γνωστική και η βιολογική ανάπτυξη του παιδιού βρίσκεται ακόμη στην αρχή και μάλιστα σε μια κρίσιμη φάση, είναι φυσικό η μετάβαση από την οικογένεια στο νηπιαγωγείο να προκαλεί ένταση και προσαρμοστικές δυσκολίες ή και προβλήματα, τόσο στο ίδιο το παιδί, όσο και στους γονείς του και στη νηπιαγωγό.

Το πρόβλημα είχε επισημανθεί από το Βρετανό ψυχίατρο και ψυχαναλυτή John Bowlby τη δεκαετία του 1950, ο οποίος με τις μελέτες του για την προσκόλληση του νηπίου στο μητρικό πρόσωπο, διαπίστωσε ότι η σχέση αυτή, ενώ εμφανίζεται και αναπτύσσεται από τον πρώτο χρόνο, βρίσκεται σε μεγάλη ένταση ακόμη και μέχρι το 3-4 έτος της ζωής του παιδιού. Ο δεσμός αυτός του παιδιού με τη μητέρα του αποτελεί μια από τις πιο μεγάλες δυσκολίες που αντιμετωπίζει το παιδί, όταν εντάσσεται στο νηπιαγωγείο, γι' αυτό και πολλά παιδιά εκδηλώνουν έντονα ανησυχία, φόβο, ανασφάλεια, άρνηση και τάση φυγής από το νέο αυτό περιβάλλον (6). Η Dorothy May (1963) στις μελέτες της για την προσωπική προσαρμογή των

παιδιών στο νηπιαγωγείο επισημαίνει ότι στην αρχική περίοδο της φοίτησής τους τα νήπια με έντονο κλάμα εκδηλώνουν φόβο και ανησυχία, αναζητούν την προσοχή και την υποστήριξη από κάποιο οικείο πρόσωπο και αντιμετωπίζουν με παθητικότητα και αδιαφορία όσα συμβαίνουν γύρω τους ή αναπτύσσουν αυτοάμυνα και επιθετικότητα (7).

Σε μια ερευνητική μελέτη (McGrew, 1972) για τις αντιδράσεις των παιδιών που πχωτοσηγαίνουν στο νηπιαγωγείο, από τα 16 νήπια που μελετήθηκαν, διαπιστώθηκε ότι συντελούνται καταφανείς μεταβολές στις αντιδράσεις και τη συμπεριφορά των παιδιών στη διάρκεια των πέντε πρώτων ημερών (8). Σε άλλη έρευνα (Blatchford κ.ά. 1982) επισημαίνεται ότι η είσοδος του παιδιού στο νηπιαγωγείο αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία και οι επιμέρους απόψεις της απαιτούν ειδική μελέτη. Ειδικότερα η έρευνα αυτή έδειξε ότι η συμπεριφορά της παθητικής παρατήρησης από το παιδί των όσων συμβαίνουν γύρω του στο νηπιαγωγείο φθάνει σε υψηλό βαθμό κατά τη διάρκεια του πρώτου μήνα και κατόπιν αρχίζει να μειώνεται σταδιακά (9). Σε μια πιο πρόσφατη μελέτη (Hutts κ.ά. 1989) οι ερευνητές μελέτησαν τις μεταβολές σε ορισμένα χαρακτηριστικά της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών κατά την περίοδο των έξι πρώτων μηνών της φοίτησής τους στο νηπιαγωγείο. Υποκείμενα της μελέτης ήταν 20 νήπια, 10 αγόρια, και 10 κορίτσια, καθένα από τα οποία έγινε στόχος συστηματικής παρατήρησης για δύο 30/λεπτες περιόδους ανά δεκαπενθήμερο τον πρώτο μήνα και ανά μήνα το υπόλοιπο πεντάμηνο. Με βάση ένα πίνακα ελέγχου (checklist) οι ερευνητές κατέγραψαν τις αντιδράσεις των νηπίων σε τέσσερις περιοχές: α) το ατομικό παιγνίδι με υλικά (play with materials), β) τη στάση τους να βλέπουν απλώς ή να παρατηρούν (look or watch), γ) το παιγνίδι τους με άλλα παιδιά και δ) τις εκδηλώσεις αμηχανίας, έντασης ή πλήξης (π.χ. θήλασμα δακτύλου, ξύσιμο προσώπου, λίκνισμα, ψηλάφηση κ.ά.).

Από την καταγραφή αυτή των αντιδράσεων των παιδιών στις παραπάνω τέσσερις περιοχές, διαπιστώθηκαν τα εξής: α) Το ατομικό παιγνίδι με υλικά διατηρήθηκε σε υψηλό επίπεδο κατά τη διάρκεια των έξι μηνών. β) Η στάση των παιδιών να βλέπουν απλώς ή να παρατηρούν, παρουσίασε αρχικά άνοδο και μειώθηκε σημαντικά κατά την περίοδο του δεύτερου έως έκτου μήνα. γ) Το μη κοινωνικό παιγνίδι (μοναχικό ή παράλληλο) παρουσίασε σημαντική μείωση στη διάρκεια των έξι μηνών, ενώ το κοινωνικό παιγνίδι (συντροφικό ή συνεργατικό) παρουσίασε σημαντική άνοδο κατά την ίδια περίοδο. δ) οι εκδηλώσεις αμηχανίας, έντασης ή πλήξης παρουσίασαν υψηλή συχνότητα τους δύο πρώτους μήνες και ακολούθησε απότομη μείωση από το δεύτερο μήνα και μετά. Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η μελέτη αυτή είναι ότι, παρά τις προσπάθειες των γονέων και των νηπιαγωγών να εξομαλύνουν το πέρασμα του παιδιού στο νηπιαγωγείο, η αρχική περίοδος προκαλεί πάντοτε μια ένταση στο παιδί. Για τα πιο πολλά παιδιά, ωστόσο, μέσα στους

πρώτους μήνες οι δείκτες συμπεριφοράς πλησιάζουν τα επίπεδα των παιδιών που έχουν πλήρη εμπειρία της φροντίσης στο νηπιαγωγείο. Πάντως η μετάβαση του παιδιού από την οικογένεια στο νηπιαγωγείο είναι από τις πιο σημαντικές, αν όχι η πιο σημαντική και η πιο κρίσιμη αλλαγή στη ζωή τους, μια ιδιαίτερη ευαίσθητη μεταβατική φάση της αγωγής, τόσο για το ίδιο το παιδί, όσο και για τους γονείς και για τις νηπιαγωγούς (10).

Σκοπός και υποθέσεις της παρούσας έρευνας

Στη χώρα μας το πρόβλημα της ψυχολογικής προσαρμογής των παιδιών στο νηπιαγωγείο έχει περιοριστεί μέχρι σήμερα, στις ελάχιστες μικρές εργασίες συνθετικού χαρακτήρα που έχουν δημοσιευθεί, μόνο σε θεωρητικές επισημάνσεις (11).

Μια πρώτη εμπειρική προσέγγιση του θέματος επιχειρείται με την παρούσα έρευνα, η οποία έχει ως σκοπό να διερευνηθούν τα εξής:

- α. Πώς παρουσιάζεται η προσαρμογή των παιδιών στο ελληνικό νηπιαγωγείο γενικά.
- β. Ποιες είναι οι ψυχοκοινωνικές και οι γνωστικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει το νήπιο στο νηπιαγωγείο και
- γ. Πώς συντελείται η βαθμιαία ψυχολογική προσαρμογή του παιδιού στο πρώτο, μακριά από το σπίτι, οργανωμένο περιβάλλον αγωγής.

Αφετηρία για το σχεδιασμό της έρευνας υπήρξαν οι διαπιστώσεις άλλων ερευνών, ο γενικότερος προβληματισμός για τις μεταβατικές φάσεις της αγωγής και της εκπαίδευσης, οι οποίες έχουν αποτελέσει ιδιαίτερο αντικείμενο των ερευνών μου, καθώς και η έλλειψη ερευνητικών δεδομένων από την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Ο προβληματισμός μας για το αντικείμενο της έρευνας αυτής μορφοποιήθηκε, πιο συγκεκριμένα, με τη διατύπωση των παρακάτω υποθέσεων:

- α. Τα νήπια ηλικίας 3 1/2-5 1/2 ετών που φοιτούν στα ελληνικά νηπιαγωγεία, παρουσιάζουν σε διαφορετικό βαθμό ψυχολογική προσαρμογή.
- β. Η προσαρμογή στο νηπιαγωγείο επηρεάζεται από την ηλικία του παιδιού, το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, καθώς και από το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας και του πατέρα.
- γ. Η πορεία που ακολουθεί η ψυχολογική προσαρμογή του παιδιού στο νηπιαγωγείο μπορεί να επηρεάζεται και από υποκειμενικούς παράγοντες, έτσι ώστε η βαθμιαία ένταξη και προσαρμογή του παιδιού στην κοινότητα του νηπιαγωγείου να είναι ένα διαφορετικό γεγονός για κάθε παιδί και να απαιτεί εξατομικευμένο παιδαγωγικό χειρισμό.

Μέθοδος, υποκείμενα, μέσα και διαδικασία της έρευνας

Πρώτη φάση της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση έγινε αξιολόγηση 994 νηπίων από 51 νηπιαγωγούς σε διάφορες περιοχές της χώρας. Τα υποκείμενα της έρευνας ήταν παιδιά ηλικίας 3 1/2 - 5 1/2 ετών που φοιτούσαν σε δημόσια νηπιαγωγεία των περιοχών Κρήτης, Αττικής, Θεσσαλίας και Μακεδονίας. Το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας των παιδιών ήταν γενικά μέσης αστικής τάξης με μεγάλη ποικιλία επαγγελμάτων και μορφωτικού επιπέδου των γονέων. Η κάθε νηπιαγωγός αξιολόγησε μέσα στο μήνα Μάιο του 1988, καθένα από τα νήπια της τάξης της ως προς τις εξής μεταβλητές: Συναισθηματική αποδέσμευση από την οικογένεια, Γενική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο, Κοινωνική ανάπτυξη, Συμμετοχή στο παιχνίδι και Ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης.

Ως *ψυχοτεχνικό όργανο* για την αξιολόγηση των πέντε παραπάνω μεταβλητών, τις οποίες επιλέξαμε ως βασικά στοιχεία της ψυχολογικής προσαρμογής στο νηπιαγωγείο, χρησιμοποιήθηκε ειδική *αριθμητική κλίμακα διαβάθμισης* (numerical rating scale), την οποία κατασκευάσαμε για τη μελέτη αυτή, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τη μεθοδολογία της ψυχοπαιδαγωγικής έρευνας (12). Με το ίδιο όργανο συγκεντρώθηκαν και τα εξής ατομικά στοιχεία κάθε παιδιού: φύλο, ημερομηνία γέννησης, επάγγελμα πατέρα, μόρφωση πατέρα και μόρφωση μητέρας.

Οι *κλίμακες διαβάθμισης* είναι ένα είδος τεχνικών που χρησιμοποιούνται στην ερευνητική μεθοδολογία για την αξιολόγηση των δεδομένων της συστηματικής παρατήρησης διαφόρων πλευρών της συμπεριφοράς των υποκειμένων ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά. Ειδικότερα χρησιμοποιούνται όταν η συμπεριφορά που αξιολογείται είναι γνωστή εκ των προτέρων στον παρατηρητή και ζητείται να καταγραφεί ο βαθμός ή η έκταση στην οποία ένα χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς είναι παρόν. Συνήθως οι κλίμακες διαβάθμισης εφαρμόζονται, όταν η υπό παρατήρηση συμπεριφορά αναλύεται σε διάφορες πλευρές ή συνθετικά στοιχεία και όπου κάθε στοιχείο μπορεί να διαβαθμιστεί σε μια ξεχωριστή κλίμακα ή διάσταση, όπως συμβαίνει με την ψυχολογική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο. Στις κλίμακες διαβάθμισης για την αξιολόγηση χρησιμοποιούνται άλλοτε λεκτικές περιγραφές και άλλοτε αριθμοί. Τον τύπο της κλίμακας διαβάθμισης με αριθμούς έχουμε εφαρμόσει και σε άλλες εμπειρικές έρευνές μας, όπως στη διδακτορική μας διατριβή για τη μετάβαση των παιδιών από το δημοτικό σχολείο στο γυμνάσιο (5), καθώς και στην υπό δημοσίευση σε διεθνές επιστημονικό περιοδικό εργασία μας για την είσοδο και προσαρμογή των παιδιών στο δημοτικό σχολείο που ανακοινώθηκε στο πρώτο Διεθνές Συνέδριο Αγωγής των παιδιών μικρής ηλικίας (0-8 ετών) στο Πανεπιστήμιο Warwick της Μ.Βρετανίας (22-26 Μαρτίου 1993).

Η αριθμητική κλίμακα διαβάθμισης που χρησιμοποιήσαμε στην παρούσα έρευνα περιλάμβανε σε μια οριζόντια στήλη τις πέντε μεταβλητές: *Συναισθηματική αποδέσμευση από τη μητέρα, Γενική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο, Κοινωνική ανάπτυξη, Συμμετοχή στο παιχνίδι και Ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης*. Κάτω από κάθε μεταβλητή ήταν γραμμένοι οι αριθμοί 0,1,2,3. Στην αριστερή κάθετη στήλη υπήρχε χώρος για την αναγραφή του αύξοντα αριθμού κάθε νηπίου της νηπιαγωγικής τάξης (αντί του ονόματος, για να τηρηθεί η ανωνυμία της αξιολόγησης) και για την αναγραφή του γράμματος Α για τα αγόρια ή του γράμματος Κ για τα κορίτσια. Στο δεξιό άκρο υπήρχαν κάθετες στήλες για να αναγραφούν: η ημερομηνία γέννησης του νηπίου, το επάγγελμα του πατέρα, η μόρφωση του πατέρα και η μόρφωση της μητέρας. Οι νηπιαγωγοί στις οποίες στείλαμε ταχυδρομικώς την κλίμακα έπρεπε, σύμφωνα με τις οδηγίες που αναγράφονταν στο κάτω μέρος της κλίμακας, να συμπληρώσουν όλα τα ζητούμενα στοιχεία για κάθε νήπιο της τάξης τους στις αντίστοιχες στήλες και να αξιολογήσουν καθένα από τα χαρακτηριστικά της ψυχολογικής τους προσαρμογής, βάζοντας έναν στη στήλη του ενός από τους αριθμούς 0,1,2,3, δηλώνοντας με αυτό σε ποιο βαθμό, κατά την κρίση τους, κάθε παιδί της τάξης τους είχε καθένα από τα πέντε χαρακτηριστικά της προσαρμογής στο νηπιαγωγείο.

Μετά τη συγκέντρωση των συμπληρωμένων από τις νηπιαγωγούς κλιμάκων έγινε η επεξεργασία των δεδομένων με υπολογισμό των ποσοστών των απαντήσεων για το σύνολο των υποκειμένων για κάθε μια από τις μεταβλητές της ψυχολογικής προσαρμογής στο νηπιαγωγείο. Τα αποτελέσματα αυτού του υπολογισμού παρουσιάζονται στον πίνακα 1. Στη συνέχεια υπολογίστηκε ο βαθμός συνάφειας μεταξύ της καθεμιάς από τις τέσσερις μεταβλητές και της ηλικίας, του κοινωνικού-οικονομικού επιπέδου της οικογένειας, της μόρφωσης του πατέρα και της μόρφωσης της μητέρας. Η διαφορά ηλικίας των παιδιών, με βάση την αναγραφόμενη ημερομηνία γέννησης, υπολογίστηκε σε τέσσερα εξάμηνα και διαβαθμίστηκε με κλίμακα 1-4 από τα μικρότερα στα μεγαλύτερα. Το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας του παιδιού υπολογίστηκε με βάση την καθιερωμένη ταξινόμηση των επαγγελματιών σε έξι επίπεδα και τη διαβάθμισή τους με κλίμακα 1-6 από τα ασθενέστερα προς τα ισχυρότερα οικονομικώς: (1) ανειδίκευτοι εργάτες, (2) ειδικευμένοι εργάτες - κατώτεροι δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι, (3) επαγγελματίες - βιοτέχνες, (4) μισθωτοί, (5) ελεύθεροι επαγγελματίες, (6) εισοδηματίες - έμποροι - βιομήχανοι - εφοπλιστές. Η μόρφωση των γονέων υπολογίστηκε με βάση την ταξινόμησή τους σε πέντε επίπεδα και με κλίμακα 1-5 από το χαμηλότερο στο ανώτερο: (1) αγράμματοι, (2) δημοτικού σχολείου, (3) μέσης εκπαίδευσης, (4) ανώτερης εκπαίδευσης, (5) ανώτατης εκπαίδευσης. Η ταξινόμηση αυτή των γονέων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσής τους εφαρμόζεται στην τήρηση στοιχείων των παιδιών στο νηπιαγωγείο.

Η έκταση της πρώτης φάσης της έρευνας υπήρξε μεγάλη τόσο από την πλευρά του αριθμού των υποκειμένων, όσο και από την πλευρά του αριθμού των νηπιαγωγών που έκαναν την αξιολόγηση. Τούτο κρίθηκε απαραίτητο για να εξασφαλίσουμε ένα κατά το δυνατόν αντιπροσωπευτικό δείγμα υποκειμένων για πιο ασφαλή αποτελέσματα. Η διασπορά ωστόσο των νηπιαγωγείων, στα οποία έγινε η έρευνα, σε διάφορα σημεία της χώρας, κατέστησε αδύνατη την άμεση επικοινωνία του ερευνητή με όλες τις συνεργάτιδες νηπιαγωγούς, ώστε να δοθούν προσωπικά λεπτομερείς οδηγίες και να εξασφαλιστεί υψηλότερο επίπεδο ομοιομορφίας στην εφαρμογή της κλίμακας, από όσο επιτύχαμε.

Δεύτερη φάση της έρευνας

Στη δεύτερη φάση της έρευνας 12 νηπιαγωγοί της περιοχής Αττικής εφάρμοσαν τη τεχνική της *συστηματικής παρατήρησης σε συνδυασμό με την αριθμητική κλίμακα διαβάθμισης*. Πρόκειται για τη μέθοδο παρακολούθησης του υποκειμένου από πολύ κοντά και καταγραφής της συμπεριφοράς του με βάση ένα προκαθορισμένο χρονοδιάγραμμα. Η ερευνητική αυτή τεχνική εφαρμόζεται κυρίως στις μελέτες που γίνονται στο χώρο των Επιστημών της Αγωγής με υποκείμενα παιδιά μικρής ηλικίας και περιγράφονται ως "μελέτες σκιάς" (shadow studies), δηλαδή με παρακολούθηση του υποκειμένου από τον παρατηρητή με συχνή και προσωπική επικοινωνία μαζί του και για ένα μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα (13). Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται κυρίως για συλλογή ποιοτικών και όχι ποσοτικών ερευνητικών πληροφοριών, γ' αυτό και απευθύνεται σε μικρό αριθμό συνεργατών και υποκειμένων της έρευνας και η μελέτη προχωρεί σε βάθος. Παρόμοια μέθοδος έχει χρησιμοποιηθεί και σε ξένες ανάλογες μελέτες που περιγράφουμε παραπάνω (8,9,10). Απευθυνθήκαμε σε διπλάσιο σχεδόν αριθμό νηπιαγωγών και ζητήσαμε να αναλάβουν το έργο της πολύμηνης παρακολούθησης δύο νηπίων της τάξης τους και καταγραφής των παρατηρήσεών τους. Με προσωπική επικοινωνία μαζί τους δώσαμε αναλυτικές οδηγίες για τον τρόπο που έπρεπε να εργαστούν. Από τις νηπιαγωγούς που αρχικά δέχθηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα, τελικά μόνο οι 12 ολοκλήρωσαν το ερευνητικό τους έργο.

Ως *ψυχοτεχνικό μέσο* χρησιμοποιήθηκε φύλλο συστηματικής παρατήρησης και αξιολόγησης της συμπεριφοράς των νηπίων, το οποίο παρατίθεται στο παράρτημα και περιλαμβάνει τις εξής πέντε περιοχές:

- Θετικά συναισθήματα: χαρά, ασφάλεια, αγάπη, αλtruισμός, εμπιστοσύνη κ.ά.
- Αρνητικά συναισθήματα: λύπη, μελαγχολία, φόβος, θυμός, πείσμα, δυσπιστία κ.ά.
- Θετικές σχέσεις: φιλικότητα, συνεργασία, αλληλοβοήθεια, αποδοχή, συμμετοχή κ.ά.

- Αρνητικές σχέσεις: εχθρότητα, επιθετικότητα, αποφυγή, αδιαφορία, απόρριψη, απομόνωση κ.ά.
- Γνωστικές ικανότητες: προφορική έκφραση, κατανόηση ομιλίας άλλων, συμμόρφωση στις οδηγίες της νηπιαγωγού, εκτέλεση δραστηριοτήτων, ιχνογραφική δεξιότητα, κατανόηση μαθηματικών εννοιών.

Καθεμιά από τις δώδεκα νηπιαγωγούς επέλεξε τυχαία δύο νήπια της τάξης της, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, και από την πρώτη ημέρα της προσέλευσης των παιδιών στο νηπιαγωγείο, το σχολικό έτος 1990-91, κατέγραψε τις συστηματικές παρατηρήσεις της με βάση το παραπάνω φύλλο συστηματικής παρατήρησης και αξιολόγησης. Συγχρόνως βαθμολόγησαν καθεμιά από τις πέντε περιοχές συμπεριφοράς του παιδιού με την αριθμητική κλίμακα 0,1,2,3, που αντιστοιχεί στη λεκτική κλίμακα: καθόλου, μέτρια, καλή, πολύ καλή. Από τα 24 παιδιά που μελετήθηκαν, τα 16 (8 αγόρια και 8 κορίτσια) φοιτούσαν για πρώτη φορά στο νηπιαγωγείο, ενώ τα υπόλοιπα 8 (4 αγόρια και 4 κορίτσια) φοιτούσαν για δεύτερη χρονιά.

Η καταγραφή των παρατηρήσεων και της αξιολόγησης έγινε με το εξής χρονοδιάγραμμα. Τις δέκα πρώτες ημέρες η καταγραφή γινόταν καθημερινά, τις επόμενες δύο εβδομάδες στο τέλος κάθε εβδομάδας, τους επόμενους δύο μήνες στο τέλος κάθε μήνα και η τελευταία αξιολόγηση και καταγραφή έγινε στο τέλος Μαΐου 1991. Για κάθε νήπιο κρατήθηκαν στοιχεία από το ιστορικό του, καθώς και τα αυθόρμητα ιχνογραφήματα των 20 πρώτων ημερών.

Η δεύτερη φάση της έρευνας ήταν περιορισμένη τόσο ως προς τον αριθμό των συνεργατών νηπιαγωγών, όσο και ως προς τον αριθμό των υποκειμένων, γι' αυτό και ήταν δυνατόν να διεξαχθεί με άμεση συνεργασία του ερευνητή με τις νηπιαγωγούς και να εξασφαλιστεί υψηλό επίπεδο ομοιομορφίας στον τρόπο εργασίας.

Ευρήματα της έρευνας

Από την ταξινόμηση, την ανάλυση και τη στατιστική επεξεργασία του ερευνητικού υλικού που συγκεντρώθηκε και από τις δύο φάσεις της έρευνας, προέκυψαν τα ακόλουθα ευρήματα:

1. Τα παιδιά που φοιτούν στα ελληνικά νηπιαγωγεία παρουσιάζουν σε διαφορετικό βαθμό ανεπτυγμένα τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν την ψυχολογική προσαρμογή τους στο νηπιαγωγείο. Όπως προκύπτει από τον πίνακα 1, στον οποίο παρουσιάζονται τα δεδομένα της έρευνας των 994 νηπίων, στα 100 νήπια τα 4 περίπου δεν έχουν αποδεσμευτεί συναισθηματικά από τη μητέρα τους, τα 8 έχουν αποδεσμευτεί σε μέτριο βαθμό, τα 28 σε ικανοποιητικό βαθμό και μόνο τα 60 έχουν αποκτήσει πλήρη συναισθηματική αυτονομία από την οικογένεια και ένταξη στο νέο περιβάλλον.

2. Ως προς τη γενική προσαρμογή, στα 100 παιδιά το ένα δεν έχει προσαρμοστεί καθόλου στο νηπιαγωγείο, τα 8 προσαρμόζονται σε μέτριο βαθμό, τα 25 σε ικανοποιητικό βαθμό, ενώ τα 66 μόνο παρουσιάζουν πλήρη προσαρμογή. Αντίστοιχα ποσοστά έχουν βρεθεί και για την κοινωνική ανάπτυξη, τη συμμετοχή στο παιχνίδι και την αυτοεξυπηρέτηση (βλέπε πίνακα 1). Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν την πρώτη υπόθεση της έρευνας.
3. Η ψυχολογική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο παρουσιάζει συστηματική συνάφεια με την ηλικία των νηπίων, υπολογισμένη σε εξάμηνα. Και οι πέντε μεταβλητές που αξιολογήθηκαν (συναισθηματική αποδέσμευση, γενική προσαρμογή, κοινωνική ανάπτυξη, συμμετοχή στο παιχνίδι και αυτοεξυπηρέτηση) βρέθηκε ότι έχουν αντίστοιχα τις τιμές, 15,28, .35, .8, και .25 του στατιστικού τύπου συνάφειας Pearson r (14). Οι τιμές αυτές, ελεγχόμενες με βάση τον αντίστοιχο πίνακα για το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας, διαπιστώνεται ότι αντιπροσωπεύουν στατιστικώς σημαντική θετική συνάφεια μεταξύ της ηλικίας του παιδιού και των πέντε παραμέτρων της ψυχολογικής τους προσαρμογής σε επίπεδο 1%. Με τα δεδομένα αυτά επιβεβαιώνεται στατιστικώς η αντίστοιχη αρχική υπόθεσή μας.

Πίνακας 1

Πίνακας αξιολόγησης 994 νηπίων από 51 νηπιαγωγούς				
	ΒΑΘΜΟΙ			
	0	1	2	3
ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΑ %			
Συναισθηματική αποδέσμευση από τη μητέρα	3,83	7,95	27,86	60,36
Γενική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο	1,12	8,16	24,92	65,80
Κοινωνική ανάπτυξη	1,30	12,78	30,08	55,93
Συμμετοχή στο παιχνίδι	0,90	7,65	25,75	65,70
Ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης	0,30	4,32	17,60	77,78

4. Από τις πέντε μεταβλητές της ψυχολογικής προσαρμογής, η συναισθηματική αποδέσμευση και η αυτοεξυπηρέτηση δεν παρουσιάζουν στατιστικώς σημαντική συνάφεια με το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας του παιδιού. Αντίθετα η γενική προσαρμογή, η συμμετοχή στο παιχνίδι και η κοινωνική ανάπτυξη, παρουσιάζουν στατιστικώς σημαντική συνάφεια με το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, σε επίπεδο σημαντικότητας 5%. Η αντίστοιχη υπόθεσή μας επιβεβαιώνεται, επομένως, ως προς τις τρεις μεταβλητές και απορρίπτεται ως προς τις υπόλοιπες.

5. Το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας παρουσιάζει στατιστικά σημαντική συνάφεια με την ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης του παιδιού σε επίπεδο σημαντικότητας 1%, ενώ οι άλλες τέσσερις μεταβλητές δεν παρουσιάζουν σημαντική συνάφεια με τον παράγοντα αυτό. Το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα δεν φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά καμιά από τις παραμέτρους της ψυχολογικής προσαρμογής των παιδιών στο νηπιαγωγείο. Η αρχική, επομένως, υπόθεσή μας, σχετικά με τη συνάφεια μεταξύ μορφωτικού επιπέδου γονέων και προσαρμογής επιβεβαιώνεται μόνο ως προς τις μεταβλητές μόρφωση μητέρας και ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης του παιδιού.
6. Η εξατομικευμένη καταγραφή και αξιολόγηση των αντιδράσεων των 24 νηπίων κατά τους 4 πρώτους μήνες φοίτησής τους στο νηπιαγωγείο, το σχολικό έτος 1990-91, έδειξε τα εξής:
 - α. Για κάθε παιδί η πορεία προσαρμογής είναι διαφορετική και εξατομικευμένη περίπτωση.
 - β. Όλες οι περιπτώσεις, ωστόσο, είναι δυνατόν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις γενικές ομάδες: εύκολες, δύσκολες, και ενδιάμεσες. Από τα αυθόρμητα ιχνογραφήματα των παιδιών αυτών επισημάναμε μερικά στα οποία είναι έκδηλη κάποια δυσκολία του παιδιού κατά την περίοδο της προσαρμογής και άλλα στα οποία διακρίνεται μια συναισθηματική ισορροπία.
 - γ. Για ορισμένα παιδιά η πορεία προσαρμογής είναι εύκολη από την πρώτη ημέρα. Για άλλα η δυσκολία αρχίζει από την πρώτη ημέρα και ομαλοποιείται μετά από παρέλευση κάποιου χρόνου. Για άλλα, τέλος, παιδιά η δυσκολία προσαρμογής συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια της καταγραφής και αξιολόγησης των αντιδράσεών τους στο νηπιαγωγείο.
 - δ. Τα παιδιά που φοιτούν για πρώτη φορά στο νηπιαγωγείο, παρουσιάζουν σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό δυσκολίες προσαρμογής, συγκρινόμενα με εκείνα που φοιτούν για δεύτερη χρονιά.
 - ε. Διαπιστώθηκε ότι και οι πέντε περιοχές συμπεριφοράς που αξιολογήθηκαν παρουσίασαν βαθμιαία βελτίωση κατά τη διάρκεια των 4 μηνών. Τα ευρήματα α,β,γ,δ και ε προκύπτουν από τα πρωτόκολλα καταγραφής των παρατηρήσεων και αξιολόγησης των παιδιών από τις νηπιαγωγούς, καθώς και από τα αυθόρμητα ιχνογραφήματα των παιδιών, τα οποία, για οικονομία χώρου, δεν παρατίθενται εδώ.
 - στ. Σύμφωνα με τον πίνακα 2 τα μισά περίπου νήπια αρχίζουν με θετικά συναισθήματα και θετικές διαπροσωπικές σχέσεις από την πρώτη ημέρα της εισόδου τους στο νηπιαγωγείο, ενώ τα άλλα μισά αρχίζουν με αρνητικά συναισθήματα και σχέσεις.

ζ. Σύμφωνα με τον ίδιο πίνακα παρατηρείται τάση να μειώνονται τα αρνητικά συναισθήματα και οι αρνητικές σχέσεις και να αυξάνονται τα θετικά συναισθήματα και οι θετικές σχέσεις με την πάροδο του χρόνου. Σε μικρότερο βαθμό παρατηρούνται οι μεταβολές αυτές και στις γνωστικές ικανότητες.

Πίνακας 2

Βαθμός προσαρμογής την 1η και 10η ημέρα για 15 νήπια			
Τομείς συμπεριφοράς	βαθμός	αριθμός παιδιών	
		1η ημέρα	10η ημέρα
Θετικά συναισθήματα	0-1	6	2
Θετικά συναισθήματα	2-3	9	13
Αρνητικά συναισθήματα	0-1	6	13
Αρνητικά συναισθήματα	2-3	9	2
Θετικές σχέσεις	0-1	8	2
Θετικές σχέσεις	2-3	7	13
Αρνητικές σχέσεις	0-1	8	13
Αρνητικές σχέσεις	2-3	7	2
Γνωστικές δεξιότητες	0-1	10	7
Γνωστικές δεξιότητες	2-3	5	8

Συμπεράσματα

1. Από τα δεδομένα της έρευνας αυτής διαπιστώνεται ότι η φρόιτηση των παιδιών στο νηπιαγωγείο είναι μια κρίσιμη φάση της αγωγής τους. Ένα ποσοστό παιδιών μέχρι 15% περίπου παρουσιάζουν χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης (σε βαθμό 0 ή 1) βασικών στοιχείων της ψυχολογικής προσαρμογής στο νηπιαγωγείο, όπως είναι η κοινωνική ανάπτυξη, η συναισθηματική αποδέσμευση από τη μητέρα, η συμμετοχή στο παιχνίδι και η γενική προσαρμογή στο νηπιαγωγείο. Απαιτείται επομένως λεπτός παιδαγωγικός χειρισμός, τόσο από την πλευρά των γονέων όσο και από την πλευρά των παιδαγωγών, για να υποβοηθούνται τα παιδιά στην κρίσιμη αυτή φάση της αγωγής τους.
2. Όπως έδειξε η δεύτερη φάση της έρευνας η ψυχολογική προσαρμογή του παιδιού κατά την είσοδό του στο νηπιαγωγείο και κατά τη διάρκεια των πρώτων τριών μηνών φοίτησής του σ' αυτό, παρουσιάζεται διαφοροποιημένη από παιδί σε παιδί, γι' αυτό και απαιτείται εξατομικευμένη παιδαγωγική διαδικασία.
3. Μολονότι η παρούσα μελέτη δεν είναι όμοια με αντίστοιχες έρευνες της διεθνούς βιβλιογραφίας, ώστε να μπορούμε να έχουμε συγκρίσιμα αποτελέσματα, οι

γενικότερες διαπιστώσεις μας για την κρισιμότητα που έχει η είσοδος και η φοίτηση του παιδιού στο νηπιαγωγείο για την ψυχολογική του προσαρμογή σ' αυτό, είναι παρόμοιες με τις διαπιστώσεις στις οποίες κατέληξαν οι μελέτες McGrew (1972), Blatchford κ.ά. (1982) και Hults κ.ά. (1989) που αναφέραμε στην επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας.

4. Χρειάζεται τέλος περισσότερη έρευνα να φωτιστούν και άλλες πλευρές του προβλήματος και ιδιαιτέρως να διαπιστωθούν αποτελεσματικές διαδικασίες που υποβοηθούν τα νήπια, τους γονείς και τις νηπιαγωγούς στην κρίσιμη φάση της ένταξης και προσαρμογής του παιδιού στο νηπιαγωγείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Πασσάκου, Κ.Γ., *Εισαγωγή εις την Παιδαγωγικήν Ψυχολογίαν*, τ.Α', Αθήναι 1979, σσ. 186- 187.
2. Hilgard, E.R., Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., *Introduction to Psychology*, 7th ed., Harcourt Brace Jovanovich, Inc., N.Y., 1979, p. 443. Βλέπε και Γιαννι-κόπουλου, Α.Β., *Ψυχολογία Προσαρμογής του παιδιού και του ενήλικου*, Αθήνα 1992, σσ. 21-27.
3. Shaffer, L.E. and Shoben, E.J., *The Psychology of Adjustment*. Boston Mifflin Co. 2nd ed., 1956, σ.2. Προβλ. Πετρουλάκη, Ν.Β., *Ψυχολογία της Προσαρ-μογής*, 6η έκδ., Αθήνα, σσ.21-31.
4. Κίτσου, Κ.Ι., *Η προσαρμογή των μαθητών εις το σχολείον*, Ιωάννινα, 1956, σσ. 4-124.
5. Κακαβούλη, Α.Κ., *Η μετάβαση των μαθητών από την πρωτοβάθμια στη μέση εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1984, σσ. 53-54.
6. Boby, J., *Attachment and Loss*, Vol. I. Attachment, Penguin, 1972, p. 252.
7. May, D., *Children in the nursery school Studies in personal adjustment in early childhood*. University of London Press, 1963, pp.46-48, 159-162, 171-187.
8. McGrew, W.C., Aspects of social development in nursery school children with emphasis on introduction to the group. In Blurton-Jones, N., (ed.) *Ethological Studies of Child Behaviour*. London: Cambridge University Press, 1972.
9. Blatchford, P., Battle, S. and Mays, J., *The First Transition: Home to Pre-school*. Windsor, Berks: N.F.E.R./Nelson, 1982.
10. Hutt, S.J., Tyler, S., Hutt, C., and Christopherson, H. Play, Exploration and Learning. A natural history of the Pre-school. Routledge, London, 1989, pp. 153-160.
- 11.α. Παναγιωτοπούλου - Παπαβασιλείου, Β., Δυσκολίες Προσαρμογής στο νηπια-γωγείο. "Ελληνοχριστιανική Αγωγή", 305, 1983, 16-21, 306, 1983, 55-61 και 307, 1983, 108-111.
- β. Λαυρεντάκη, Φ., Η πρώτη επαφή των νηπίων με το νηπιαγωγείο. "Σύγχρονο νηπιαγωγείο", 7, 1974, 297-299.
- γ. Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, Π., Το νηπιαγωγείο και η κοινωνική προσαρμογή του παιδιού. "Σύγχρονο Νηπιαγωγείο", 8, 1975, 336-339.
12. Cartwright, C.A. and Cartwright, G.P., *Developing Observation Skills*, 2nd ed., McGraw-Hill Co., New York, 1984, pp.100-111.

13. Blythman, M., McLeod, D. and Ciesla, M., *Classroom Observation from inside*. Scottish Council for Research in Education, Spotlight, 16 July, 1989.
14. Παρασκευοπούλου, Ι.Ν., *Στοιχεία περιγραφικής και επαγωγικής Στατιστικής*. Αθήνα, 1984. σσ. 129-158.

SUMMARY

As some research studies have indicated, entrance to a nursery school is a critical period of early childhood education. The aim of this study is to investigate the emotional and social difficulties that greek children face at this face and the way they adjust tchmeselves to the nursery school environment.

The research was developed in two faces: First, one thousand of infants 3-4 years of age in different parts of Greece were evaluated by their teachers for emotional emancipation from their home, social sensitivity, participation to play, and self-sufficiency. Next, twelve nursery school teachers made systemic observations on 24 children (12 boys and 12 girls) for a period of 4 months and recorded their reactions to nursery school from the very beginning of the school year. Data were statistically elaborated and the following main results were drawn:

- a. Children who attend nursery school show various degree of development in different aspects of school adjustment. About 4% have not any emotional emancipation from their home, 8% have a moderate degree, 25% a satisfactory degree, and only 60% have achieved emotional autonomy so that they feel happy in the nursery school. As far as general adjustment, more than 1% do not show any degree of school adjustment, 8% show a moderate degree, 25% a satisfactory degree, and 66% a high degree o adjustment.
- b. Emotional emancipation and self-sufficiency have not significant correlation to socio- economic level, but general adjustment, participation to play and social development show a significant correlation on the level of 5%.
- c. For each individual child adjustment to a nursery school is different, but all cases could be grouped into three main categories: easy, difficult and intermediate.
- d. Children who start nursery school for first time face more difficulties than those who have already attended nursery school classes.
- e. All aspect of school adjustment improve by the time.
- f. Half of the children begin attendance at a nursery school with negative emotions and relations, but gradually the negative aspects are reduced and the positive arc increased.

The main conclusion from this study is that entrance and attendance to a nursery school is a crucial period of early childhood education and it needs a very careful and slender pedagogical manipulation from both parents and teachers.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ

Ηρώων Πολυτεχνείου 6, ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, 153 42. Τηλ. 639 11 26

Στα πλαίσια του γνωστικού αντικείμενου της ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ του Π.Τ.Ν. του Παν. Κρήτης πραγματοποιείται **επιστημονική έρευνα σε ελληνικά νηπιαγωγεία** με σκοπό να διαπιστωθούν τα προβλήματα **ψυχολογικής προσαρμογής των παιδιών στο νηπιαγωγείο**. Το πρώτο μέρος της έρευνας αυτής άρχισε το 1988 με συλλογή ποσοτικών δεδομένων από την αξιολόγηση 900 νηπίων σε όλη τη χώρα. Το δεύτερο μέρος της έρευνας περιλαμβάνει συγκέντρωση ποιοτικών στοιχείων με βάση τη συστηματική παρατήρηση και **λεπτομερή καταγραφή της καθημερινής συμπεριφοράς** μικρού αριθμού νηπίων, από την **πρώτη ημέρα της φοίτησης στο νηπιαγωγείο**.

Στην έρευνα αυτή σας παρακαλώ να συμμετάσχετε και σεις ως ερευνητικός συνεργάτης και να συμβάλετε με τη συνεργασία σας στην **προώθηση της επιστημονικής έρευνας στο χώρο της προσχολικής αγωγής στον τόπο μας**.

Ειδικότερα η έρευνα θα διεξαχθεί με βάση το συνημμένο ερωτηματολόγιο και τις παρακάτω οδηγίες:

1. Να επιλέξετε **εντελώς τυχαία 2 νήπια** από τα παιδιά που θα έχετε στην τάξη σας φέτος (σχολικό έτος 1990-91), ένα **αγόρι** και ένα **κορίτσι**.

2. Η συστηματική παρατήρηση και η λεπτομερής καταγραφή της συμπεριφοράς των νηπίων αυτών θα αρχίσει από την πρώτη ημέρα της προσέλευσής τους στο νηπιαγωγείο.

3. Οι παρατηρήσεις θα καταγράφονται στη στήλη "**παρατηρήσεις - αξιολόγηση**" του σχετικού εντύπου σε καθεμιά από τις πέντε οριζόντιες στήλες. Στο αριστερό μέλος κάθε οριζόντιας στήλης αναγράφονται τα **βασικά ερωτήματα** και μερικές **ενδεικτικές λέξεις** σχετικές με την περιοχή έρευνας (συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη) για υποβοήθηση. Μπορείτε ωστόσο να χρησιμοποιήσετε κατά την περιγραφή σας και **άλλες λέξεις** για να περιγράψετε ποικίλες πλευρές και αποχρώσεις για τη συναισθηματική, την κοινωνική και τη γνωστική συμπεριφορά του παιδιού. Αν χρειαστεί περισσότερος χώρος να χρησιμοποιηθεί η **πίσω σελίδα**.

4. Σε κάθε οριζόντια στήλη θα γίνεται και **αξιολόγηση** της αντίστοιχης περιοχής, με βάση την κλίμακα 0 1 2 3, κλείνοντας σε κύκλο έναν από τους αριθμούς αυτούς.

5. Τις πρώτες δέκα (10) ημέρες φοίτησης η καταγραφή των παρατηρήσεων και η αξιολόγηση θα γίνεται **καθημερινά**, μετά το μάθημα, στο νηπιαγωγείο ή στο σπίτι. **Δεν θα αναβάλλεται** για την επόμενη ημέρα.

6. Μετά τις δέκα πρώτες ημέρες η καταγραφή των παρατηρήσεων και η αξιολόγηση θα γίνεται **για δύο εβδομάδες** στο τέλος κάθε εβδομάδας και θα περιλαμβάνει τις παρατηρήσεις ολοκλήρωσης της εβδομάδας (Δευτέρα-Παρασκευή).

7. Μετά τις εβδομάδες η καταγραφή θα γίνεται **για δύο μήνες**, στο τέλος κάθε μήνα.

8. Τον τελευταίο μήνα του σχολικού έτους (το Μάιο) θα γίνει η **τελευταία** καταγραφή και αξιολόγηση.

9. Συνολικά για κάθε παιδί θα συμπληρωθούν **15 φύλλα παρατηρήσης και αξιολόγησης** κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. (10 για τις δέκα πρώτες ημέρες + 2 για τις δύο επόμενες εβδομάδες + 2 για τους δύο επόμενους μήν: : + 1 για τον τελευταίο μήνα).

10. Για κάθε παιδί θα συμπληρωθεί και το συνημμένο **έντυπο με τα ατομικά του στοιχεία**.

11. Τα συμπληρωμένα έντυπα θα παραδοθούν ως εξής: α) Τα έντυπα των πρώτων 10 ημερών και των δύο επόμενων εβδομάδων (συνολικά 12) θα παραδοθούν μετά τη συμπλήρωσή τους. β) Τα υπόλοιπα (συνολικά 3) στο τέλος του σχολικού έτους.

12. Κατά τη διάρκεια των πρώτων 20 ημερών θα φυλάσσονται σε ξεχωριστό φάκελλο τα **ιχνογραφήματα του παιδιού**, ιδιαίτερα τα αυθόρμητα έργα του, τα οποία θα παραδοθούν μαζί με τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Σε κάθε ιχνογράφημα θα αναγράφεται η ημερομηνία ιχνογράφησης.

Σας ευχαριστώ θερμότατα για τη συνεργασία
Με πολλή εκτίμηση

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ

ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΝΗΠΙΟΥ

1. Ονομα (αντί για το όνομα μπορείτε να γράψετε
ένα αριθμό)
2. Φύλο
3. Ημερομηνία γέννησης (ημέρα, μήνας, έτος).....
4. Ύψος.....
5. Φοίτησε σε παιδικό σταθμό: ΝΑΙ ή ΟΧΙ (υπογραμμίστε αναλόγως)
6. Σωματική υγεία
7. Σωματική διάπλαση.....
8. Αριθμός αδελφών..... Σειρά γέννησης.....
9. Επάγγελμα πατέρα..... Επάγγελμα μητέρας.....
10. Μόρφωση πατέρα Μόρφωση μητέρας.....
(Η μόρφωση θα δηλωθεί με μια από τις ενδείξεις: αγράμματος, απλή ανάγνωση-
γραφή, δημοτικό σχολείο, γυμνάσιο, λύκειο, ανώτερη σχολή, ανώτατη σχολή).
11. Ηλικία μητέρας κατά τη γέννηση του παιδιού.....
12. Πρόσωπο που φροντίζει κυρίως το παιδί (μητέρα, πατέρας, άλλο πρόσωπο)
.....
13. Αρνητικοί παράγοντες στο οικογενειακό περιβάλλον (χρόνια σοβαρή ασθέ-
νεια, θάνατος, διαταραγμένες σχέσεις γονέων).....
.....

ΦΥΛΛΟ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΝΗΠΙΟΥ

(Ημερομηνία)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Ποια συναισθήματα νιώθει το νήπιο και πώς τα εκδηλώνει;

Θετικά συναισθήματα: χαρά, ασφάλεια, αγάπη, αλληλεγγύη, εμπιστοσύνη, κ.λπ.	0 1 2 3
Αρνητικά συναισθήματα: λύπη, μελαγχολία, φόβος, θυμός, πείσμα, δυσαιστία, κ.λπ.	0 1 2 3
Ποιες σχέσεις αναπτύσσει το νήπιο με τη νηπιαγωγό και με τα άλλα νήπια και πώς τις εκδηλώνει;	
Θετικές σχέσεις: φιλικότητα, συνεργασία, αλληλοβοήθεια, αποδοχή, συμμετοχή, κ.λπ.	0 1 2 3
Αρνητικές σχέσεις: εχθρότητα, επιθετικότητα, αποφυγή, αδιαφορία, απόρριψη, απομόνωση, κ.λπ.	0 1 2 3
Τι μπορεί το νήπιο να κάνει και πώς το εκτελεί;	
- Προφορική έκφραση - Κατανόηση ομιλίας των άλλων - Συμμόρφωση στις οδηγίες της νηπιαγωγού - Εκτέλεση δραστηριοτήτων - Ιχνογραφική δεξιότητα - Κατανόηση μαθηματικών εννοιών, κ.λπ.	0 1 2 3